

УДК 334:637

С. Ф. Яців,
к. е. н., в. о. доцента кафедри економіки підприємства,
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ГОСПОДАРСТВАХ НАСЕЛЕННЯ

S. Yatsiv,
PhD in Economics, Acting associate professors of the Department of economics of enterprises,
Lviv National Agrarian University, Dublyany

THE GOVERNMENT SUPPORT OF ANIMAL BREEDING DEVELOPMENT IN HOUSEHOLDS

У статті проаналізовано результати реалізації у 2012 році програми виплати дотацій за збереження і утримання молодяку великої рогатої худоби в господарствах населення. Розглянуто основні принципи державної підтримки виробництва продукції тваринництва в господарствах населення. З'ясовано можливість отримання синергічного ефекту від реалізації кількох програм такої підтримки.

The article analyses the 2012 year fulfillment results of the program of subsidy payments for young cattle breeding in households. The basic principles of government support of stock-raising production in the households are considered. The possibility of arriving at the synergistic effect resulting from the fulfillment of several such support programs is elucidated.

Ключові слова: господарства населення, тваринництво державна підтримка, дотація, скотарство.

Key words: households, animal breeding, government support, subsidy, cattle breeding.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Господарства населення упродовж тривалого часу залишаються основними виробниками продукції тваринництва в Україні. Зокрема, у 2012 р. вони виробили 58,2% від загального обсягу валової продукції тваринництва, у тому числі 77,7% молока, 74,3% яловичини в живій вазі, 50,1% свинини, 37,3% яєць [9]. І хоча в динаміці відповідні показники зменшуються, роль господарств населення в задоволенні суспільних потреб у продуктах харчування тваринного походження залишається дуже вагомим.

Переважно вчені сходяться в думці, що господарства населення не є формою господарювання, здатною забезпечити високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного аграр-

ного сектора, продовольчу безпеку нашої країни. Варто погодитися з тезою, що широкий розвиток особистих селянських господарств свідчить про невисокий рівень економічного розвитку країни [1, с. 4; 3, с. 189]. Однак сільськогосподарські підприємства неспроможні в близькій перспективі повністю взяти на себе функцію формування фонду споживання та ринкової пропозиції продукції тваринництва. Відтак подальше зменшення обсягів виробництва молока і м'яса господарствами населення створює доволі напружену ситуацію на окремих сегментах агропродовольчого ринку нашої країни, загрожує її продовольчій безпеці. У такій ситуації питання державної політики стосовно функціонування господарств

населення загалом і виробництва ними продукції тваринництва зокрема набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання функціонування господарств населення в системі аграрного виробництва досліджуються багатьма вітчизняними економістами. Серед опублікованих в останні роки праць варто виділити ґрунтовний доробок П. Березівського, Т. Беркути, В. Збарського, Ю. Макаренка, М. Маліка, А. Мельника, С. Онисько, І. Прокопи, І. Свиноуса, М. Шульського та інших авторів. Ними здійснені прогнози щодо розвитку цієї форми господарювання, визначені перспективні варіанти їх господарської діяльності, обґрунтовані концептуальні засади їх підтримки.

Дослідники вважають доцільною спеціалізацію господарств населення на виробництві трудомісткої продукції, зокрема продуктах малого тваринництва — баранини, свинини, меду, розведення кіз [3, с. 211; 5, с. 18]. Підкреслюється важливість трансформації окремих особистих селянських господарств у підприємницькі структури (зокрема фермерські господарства). Учені Інституту аграрної економіки НААН України прогнозують у найближчій перспективі поширення господарств населення, які утримують 6—10 корів, відгодовують 20—30 свиней, 8—10 голів молодяку великої рогатої худоби, утримують 800—1000 голів птиці бройлерів [8, с. 45]. Серед варіантів такої трансформації розглядається й можливість створення сімейних ферм м'ясо-молочного напрямку, ферм з вирощування свиней, птиці [4, с. 92]. На думку В. Збарського, розвиток таких ферм особливо перспективний на територіях навколо великих міст і промислових центрів України [2, с. 22].

Учені практично одноставні в думці про необхідність здійснення системної державної підтримки господарств населення. На думку І. Прокопи, головними напрямками відповідної діяльності повинні бути: формування сприятливого інституційного середовища, повніше залучення господарств населення до програм державного субсидування, запровадження виплат за продукування суспільних благ, залучення зайнятих у власному господарстві осіб до системи державного соціального (насамперед пенсійного) страхування [7, с. 233]. Стосовно стимулювання виробництва продукції тваринництва державна підтримка повинна бути

спрямована на: підвищення рівня генетичного потенціалу тварин, створення мережі зоотехнічного, ветеринарного обслуговування, навчання та консультації з передових технологій, агробізнесу та маркетингу [1, с. 137; 2, с. 26; 3, с. 265].

Разом з тим, зазначені концептуальні засади підтримки господарств населення потребують конкретизації й деталізації з урахуванням процесів, що відбуваються в сільському господарстві, на сільських територіях. Слід вивчити наслідки застосованих останнім часом елементів бюджетної підтримки виробництва продукції тваринництва в цих господарствах. Це вимагає продовження відповідних досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є з'ясування наслідків та визначення перспективних варіантів державної підтримки виробництва продукції тваринництва в господарствах населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У Законі України "Про особисте селянське господарство" (стаття 10) зазначено, що державна підтримка особистих селянських господарств здійснюється відповідно до загальнодержавних та регіональних програм за рахунок державного та місцевих бюджетів. Уряд країни щорічно при підготовці проекту Держбюджету повинен передбачати кошти на відповідні цілі [6]. Однак упродовж тривалого часу органи державної влади стосовно виконання відповідних вимог не проявляли помітної активності. До елементів підтримки господарств населення можна віднести сприятливий податковий режим та діючий упродовж кількох років механізм виплати селянам дотацій за реалізовану ними на переробні підприємства велику рогату худобу та свині. Варто зазначити, що через низку суб'єктивних причин далеко не всі селяни отримували ці дотації.

Прикладом вагомої підтримки розвитку тваринництва в господарствах населення стала програма надання власникам цих господарств державної фінансової дотації за збереження та утримання молодяку великої рогатої худоби, яка розпочала діяти у 2012 р. та продовжена на 2013 р. Розмір дотації становить 250 грн. за кожні три місяці утримання тварини до досягнення нею 15-місячного віку. У 2012 р. у відповідній програмі взяли участь майже 340 тисяч селян.

Таблиця 1. Залежність динаміки розвитку скотарства в господарствах населення України від ролі цих господарств у системі аграрного виробництва

Показник	Група регіонів за темпом зростання упродовж 2012 р. поголів'я великої рогатої худоби в господарствах населення, %				По Україні
	1. до 105,6	2. 105,7 – 108,0	3. 108,1-110,0	4. 110,1 і більше	
Кількість регіонів у групі	6	7	6	6	25
Середній темп зростання поголів'я ВРХ в господарствах населення упродовж 2012 р., %	104,4	106,8	108,8	112,8	107,7
Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства, %	71,7	51,8	42,7	41,2	49,3
Частка поголів'я ВРХ, що утримувалася в господарствах населення на початку 2012 р., %	88,9	69,2	53,3	53,1	65,9
Середній темп зростання вирощування в господарствах населення ВРХ в живій вазі у 2012 р. до 2011 р., %	97,4	108,4	103,9	115,9	104,5
Середній темп зростання поголів'я корів у господарствах населення упродовж 2012 р., %	99,4	99,1	98,8	98,6	99,0

Розраховано за джерелом [9].

Позитивні результати реалізації програми доволі вагомі й різнопланові. По-перше, переломлена тенденція до зменшення поголів'я великої рогатої худоби і виробництва яловичини в господарствах населення, відчутні темпи якої спостерігалися упродовж тривалого періоду. Розрахунки показали, що продовження відповідних тенденцій призвело б до зменшення у 2012 р. поголів'я великої рогатої худоби в господарствах населення на 196,8 тис. голів, вирощування великої рогатої худоби в живій вазі — на 26,0 тис. тонн. Натомість відбулося збільшення поголів'я худоби на 224,2 тис. голів, виробництва яловичини в живій вазі — на 22,5 тис. тонн. Отже, прямий і опосередкований ефект від реалізації програми можна оцінити як збільшення поголів'я великої рогатої худоби на 421,2 тис. голів (на 13,4% до показника на кінець 2012 р.) та обсягу виробництва яловичини в живій вазі на 48,5 тис. тонн (на 9,8% до показника 2012 р.).

По-друге, йдеться про певну фінансову підтримку селянської сім'ї. Упродовж року власник господарства, вирощуючи одиницю поголів'я великої рогатої худоби, отримує дотацію в 1 тис. грн. З урахуванням продуктивності тварин її можна оцінити як доплату в 500 грн. за 1 ц виробленої продукції — яловичини в живій вазі, що еквівалентно надбавці у 40% до середньої реалізаційної ціни у 2012 р. Слід зазначити, що у 2013 р. передбачена виплата дотацій за реалізовану на м'ясопереробні підприємства великовагову велику рогату худобу (вагою не менше 330 кг) в обсязі 2,50 грн. за 1 кг живої ваги, тобто йдеться про мож-

ливість отримання додаткових доходів від розвитку м'ясного скотарства.

По-третє, реалізація програми виплати дотацій дозволила збагатити досвід співпраці власників господарств населення з органами місцевої влади. Крім того, упорядковано облік великої рогатої худоби в господарствах населення. Для отримання дотацій селянин повинен здійснити нескладну процедуру ідентифікації тварини. Станом на початок 2013 р. в господарствах населення проідентифіковано близько 80% поголів'я великої рогатої худоби, що дозволяє по-

новому підійти до вирішення низки організаційних завдань.

Певні висновки можна зробити, проаналізувавши динаміку показників скотарства в господарствах населення у розрізі областей України (табл. 1). З'ясовано, що вищі темпи розвитку скотарства спостерігалися в тих регіонах країни, де склалися міцніші позиції сільськогосподарських підприємств у системі аграрного виробництва загалом та в галузі скотарства зокрема. В окремих областях, де частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції особливо висока, попри певне збільшення поголів'я великої рогатої худоби спостерігалось навіть певне зменшення обсягів її вирощування в живій вазі. У регіонах з вищим рівнем деградації великотоварного виробництва довіра селян до державних програм підтримки тваринництва в господарствах населення виявилася слабшою.

Вищі темпи зростання поголів'я великої рогатої худоби в областях, де позиції сільськогосподарських підприємств міцніші, не випадкові й мають позитивне значення. В Україні діють на загальнодержавному й регіональному рівнях програми підтримки закупівлі підприємствами молодняку худоби (телиць) для поповнення молочного стада. Отже, перспективи вигідної реалізації вирощеного в господарствах населення поголів'я худоби в таких регіонах значно вищі, а поєднання кількох програм підтримки скотарства породжує певний синергійний ефект.

Зазначимо, що зростання поголів'я великої рогатої худоби не супроводжувалося у 2012 р.

збільшенням у господарствах населення чисельності корів. Для відродження молочного скотарства в цій категорії господарств реалізуються окремі програми. На загальнодержавному рівні передбачена компенсація селянам витрат на придбання установок індивідуального доїння. Прикладом відповідних програм на регіональному та місцевому рівнях є передача нетелей в особисті селянські господарства у Черкаській області, спеціальна дотація таким господарствам за утримання корів молочного напрямку продуктивності в Жидачівському районі Львівської області та ін. Доводиться констатувати, що їх реалізація не завжди дає відчутний ефект. Наприклад, зустрічалися нарікання на якість доїльних апаратів, що пропонуються селянам. Нерідко органи місцевої влади не можуть забезпечити вчасне виділення в запланованому обсязі передбачених коштів. Однак відповідна діяльність дозволяє набути необхідного досвіду, а сам факт певних зусиль з підтримки розвитку тваринництва в господарствах населення на різних рівнях є, безумовно, позитивним.

Забезпечення належної віддачі від системи державної підтримки виробництва продукції тваринництва господарствами населення буде можливим за умови дотримання низки принципів, серед основних з яких виділимо: цільової спрямованості, гарантованості та стійкості, адресності, рівнодоступності, розподілу повноважень.

Принцип цільової спрямованості передбачає виділення коштів на розв'язання найгостріших проблем з урахуванням інтересів як власників господарств населення, так і суспільних. У даний час основні зусилля органів державної влади спрямовані на підтримку виробництва продукції скотарства. Такий підхід, зважаючи на критичну ситуацію, яка склалася в зазначеній галузі, та обмеженість фінансових ресурсів, цілком виправданий. Можливість підтримки інших тваринницьких галузей у господарствах населення аж ніяк не заперечується, але її доцільно здійснювати опосередковано в рамках реалізації інших програм на регіональному та місцевому рівнях — спрямованих на розвиток інфраструктури (наприклад, створення гуртових ринків), підтримку кооперативного руху тощо.

Вкрай важливо забезпечити гарантованість виділення бюджетних коштів на реалізацію задекларованих цілей. Хронічне недофінансування численних ініціатив на різних рівнях підриває довіру до органів державної влади, в яких селяни не вбачають надійного партнера. Гаран-

тованість підтримки повинна доповнювати її стійкість — відповідні заходи доцільно планувати на певний, принаймні, кількарічний період, що стимулюватиме селян докладати вагоміших зусиль до нарощування виробництва продукції тваринництва.

Вивчення практики надання в рамках різноманітних програм підтримки господарств населення підводить до висновку, що доцільно приділяти більше уваги їх адресній спрямованості. Йдеться про визначення реципієнтів, здатних освоїти таку підтримку з високою ефективністю. Наприклад, окремі селяни, котрі отримали безоплатно доїльні апарати, зізналися, що не планують їх використовувати. Раціональним і перспективним вважаємо варіант, за яким державна підтримка надаватиметься створеним власниками господарств населення кооперативам. Це підтримало б розвиток кооперативного руху серед дрібних сільгоспвиробників. Саме з допомогою обслуговуючої і збутової кооперації можна вирішити проблеми підвищення генетичного потенціалу тварин, що утримуються в господарствах населення, реалізації виробленої цими господарствами продукції, поширення інновацій в їх середовищі.

Адресність у наданні державної підтримки не повинна входити в протиріччя з принципом рівноправності в її отриманні. Цей принцип передбачає створення прозорих і не надто громіздких умов отримання підтримки. Цілком можливий варіант виділення коштів під певні проекти на конкурсних засадах, однак умови таких конкурсів не повинні передбачати виражених преференцій окремим юридичним та фізичним особам.

Як зазначалося, підтримка господарств населення може здійснюватися через програми, що реалізуються на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях з використанням коштів відповідних бюджетів. Дотримання принципу розподілу повноважень передбачає вибудовування системи, за якої окремі програми не перетиналися б, а взаємно доповнювали одна одну. Місцеві органи влади, будучи значно обмеженими у фінансових ресурсах, спроможні забезпечити дієву підтримку дрібним агровиробникам через сприяння у створенні громадських організацій, залучення грантів, недопущення недобросовісної конкуренції тощо.

Комплексна реалізація зазначених принципів дозволить повніше використовувати потенціал господарств населення у виробництві тваринницької продукції, сприятиме транс-

формації частини їх у дрібнобізнесові структури. Передбачається доповнення прямого доування виробництва підтримкою кооперації, розвитку ринкової інфраструктури, активізацію органів місцевої влади у розв'язанні проблем соціально-економічного розвитку сільських громад і територій.

ВИСНОВКИ

Позитивні наслідки застосування у 2012 р. програми надання власникам господарств населення бюджетних дотацій за збереження та утримання молодняку великої рогатої худоби засвідчили потенційну ефективність і важливість державної підтримки виробництва продукції тваринництва цими господарствами. Комплексне застосування кількох програм, ініційованих як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях, дозволяє розраховувати на помітний синергійний ефект. Розробка та реалізація відповідних програм повинна здійснюватися з дотриманням певних принципів (цільової спрямованості, гарантованості та стійкості, адресності, рівнодоступності, розподілу повноважень), зорієнтованих на гармонізацію відносин сільгоспвиробників з державними органами та оптимізацію використання виділених коштів.

Література:

1. Березівський П.С. Шляхи розвитку особистих селянських господарств: монографія / П.С. Березівський, А.Я. Балаш. — Львів: Львів. нац. аграр. ун-тет, 2008. — 187 с.
2. Збарський В.К. Особисті селянські господарства — основа формування малого підприємства на селі: наукова доповідь / В.К. Збарський, А.І. Липов'як-Мелкозьорова; за ред. проф. В.К. Збарського. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 106 с.
3. Макаренко Ю.П. Малі форми господарювання в аграрному виробництві: монографія / Ю.П. Макаренко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 296 с.
4. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. — 2013. — №5. — С. 87—95.
5. Мельник А.А. Сільські домогосподарства: стан, перспективи та необхідність державної підтримки / А.А. Мельник // Агросвіт. — 2013. — №13. — С. 14—20.
6. Про особисте селянське господарство: Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742—15>.

7. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута; НАН України; Інститут екон. та прогнозув. — К.: [б. в.], 2011. — 240 с.

8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 218 с.

9. Тваринництво України: стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — К.: [б. в.], 2012. — 211 с. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

References:

1. Bereziv's'kyj, P.S. and Balash, L.Ya. (2008), Shliakhy rozvytku osobystykh selians'kykh gospodarstv [The ways of development of personal farms], L'viv. nats. agrar. un-tet, L'viv, Ukraine.
  2. Zbars'kyj, V.K. and Lypov'iak-Melkoz'orova, A.I. (2011), Osobysti selians'ki gospodarstva — osnova formuvannia maloho pidpriemnytstva na seli [Personal farming — the basis of small business formation in the village], NNTs ІАЕ, Kyiv, Ukraine.
  3. Makarenko, Yu.P. (2011), Mali formy hospodariuvannia v ahrarnomu vyrobnytstvi [The small forms of managing in agrarian production], NNTs ІАЕ, Kyiv, Ukraine.
  4. Malik, M.J. and Zaiats', V.M. (2013), "Theoretical principles and directions of transformation of the personal farms", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 87—95.
  5. Mel'nyk, L.L. (2013), "Rural households: current state, prospective and demand for government support", Agrosvit, vol. 13, pp. 14-20.
  6. The official web-portal of Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "On personal farming: Law of Ukraine (2003)", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (Accessed 15 September 2013).
  7. Prokopa, I.V. and Berkuta, T.V. (2011), Hospodarstva naseleння v suchasnomu ahrarnomu vyrobnytstvi i sil's'komu rozvytku [Households in a modern agrarian production and rural development], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
  8. Lupenko, Yu.O. Mesel'-Veseliak V.Ya. and others (2012) Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic sending of agriculture development of Ukraine to the period to 2020 year], NNTs ІАЕ, Kyiv, Ukraine.
  9. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2013), "Animal production of Ukraine, 2012", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 15 September 2013).
- Стаття надійшла до редакції 16.09.2013 р.